

UNIVERSITY OF HELSINKI

<https://helda.helsinki.fi>

Helda

Punaisen amatsonin jäljillä

Katainen, Elina

2005

Katainen, E 2005, Punaisen amatsonin jäljillä. julkaisussa T M J (Toimittaja), Elämää arkistossa : Kansan arkisto 60 vuotta. Yhteiskunnallinen arkistosäätiö, [Helsinki, Vetehisenkuja 1], Sivut 125-134.

<http://hdl.handle.net/10138/17609>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Punaisen amatsonin jäljillä

Kansan Arkistoon tallennetusta runsaasta 300 henkilöarkistosta hieman yli sata on naisten arkistoja ja kymmenkunta avioparien yhteisarkistoja. Tietoja yksittäisistä naisista on niin ikään biografica-kokoelmassa. Siihen on tallennettu lehtileikkeitä ja muuta satunnaista tietoa lukuisista ihmisistä, joilla ei ole varsinaista henkilöarkistoa. Naiset ovat lisäksi olleet ahkeria muistelijoita ja halunneet tällä tavoin tuoda esiin oman näkemyksensä historiasta. Naisten osuus arkistoon eri muodoissa tallennetuista muistelmista onkin huomattava.

Hyllyjen kätköissä on siten lukemattomia tarinoita naisista, naisten toiminnasta ja ajatuksista 1800-luvun lopulta 2000-luvulle. Muutamista henkilöistä materiaalia on yllin kyllin, ja sen pohjalta voi rakentaa kertomuksia niin silminnäkijähavaintojen kuin kohteen omien ajatusten pohjalta. Joistakuista taas tietoja on hyvin vähän, ja ne saattavat olla palasina eri arkistokokonaisuuksissa, mainintoina muiden muistelmassa, yksittäisinä kirjeinä tovereiden arkistoissa tai kuvina kuvakokoelmissa. Tietoja on lisäksi etsittävä muualta, kuten Työväen

Arkistosta, Sota-arkistosta, Kansallisarkistossa sijaitsevasta Etsivän keskuspoliisin kokoelmasta tai Moskovan arkistoista.

Yksi eri arkistokokonaisuuksiin murentunut hahmo, jonka jälkeensä jättämiä merkkejä olen vuosien mittaan keräillyt, on punaupseeri ja kommunistitoimitsija Toini Mäkelä (1895–1973). Pohdin artikkelissa erilaisia mahdollisuuksia rakentaa näiden murusten pohjalta kokonaiskuvaa tai osittaisia kuvia tästä aikanaan ristiriitaisia tunteita herättäneestä naisesta. Koska Mäkelä asui suurimman osan elämästään Neuvostoliitossa, vaatisi kertomuksen täydentyminen myös Moskovan arkistoissa istumista. Toisaalta kaikki henkilöhistoriat ovat aina jossain mielessä keskeneräisiä: avautuneita polkuja jää kartoittamatta ja monia kokonaan löytymättä.

Itseäni on ennen muuta kiinnostanut kuva, joka Toini Mäkelästä rakentui sisällissodan aikana ja 1920-luvun alussa. Mäkelä henkilöi mielessäni tuolloista sukupuolijärjestelmän murtumaa, kommunistien pyrkimystä kumota muiden "uuden yhteiskunnan" tieltä raivattavien seikkojen muassa sukupuoli. Mäkelä oli ensimmäisiä sotalaitoksessa asepalvelukseen astuneita suomalaisnaisia, "den kända röda amazonen", kuten Etsivän keskuspoliisin virkailija hänet määritteli. Tämä on kiinnostava, länsimaisen kulttuurin syvyyksistä nouseva vertauskuva, joka hyvin ilmentää joidenkin kommunistinaisten 1920-luvulla ympäristössään herättämiä tunteita.

Amatsonit muodostivat Kreikan mytologiassa joko muinaisen, legendaarisen naistaistelijoiden kansakunnan tai asuttivat omassa ajassa maailman äärillä sijaitsevaa naisten maata. Myöhemmin, esimerkiksi uuden ajan alun teksteissä, amatzoneista puhuttiin voimakkaina ja itsenäisinä naisina, jotka erottuivat vallitsevasta passiivisesta ja heikosta naiskuvasta. Naisia aseissa oli nähty ajan mittaan runsaastikin, muun muassa henkivartiokaarteissa, ja näistä oli myös syntynyt legendoja. Suomen sisällissotaa ajallisesti lähellä ollut, tunnettu esimerkki olivat Pariisin kommuunin aikana aseisiin tarttuneet naiset ja naispataljoonat sekä Venäjän vallankumoukseen osallistuneet naiset. Aikalaiskertojien Mäkelään liittämiin luonnehdintoihin saattoikin sekoittua aineksia amatsonimyytistä ja mielikuvia naiskommunardeista.

Puute ja punaisuus

Toini Mäkelän henkilöhistorian kokoamisen aloitin aikoinaan Kansan Arkiston biografica-kokoelmasta, jossa säilytetään kopioita muutamista Yrjö Sirolan Mäkelälle lähettämistä kirjeistä, Mäkelän laatimaa katkelmallista kuvausta Sirolasta ja joitakin lehtileikkeitä. Näiden joukossa on muistokirjoitus, josta selviävät perustiedot Mäkelän elämänvaiheista. Nekrologit eivät tosin aina ole luotettavia, toistetaanhan niissä useimmiten vain muista epäluotettavista lähteistä poimittuja kuvauksia.

Toini Mäkelän lapsuudesta en ole löytänyt kovinkaan paljon aineistoa, mikä on tyypillistä, kun tutkitaan 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun köyhien suurperheiden vaiheita. Yleisiä päätelmiä voi silti usein tehdä vanhempien ammattien, asuinpaikkojen ja sisarusten määrän perusteella. Verkossa julkaistut historiakirjat eli seurakuntien laatimat kastettujen, vihittyjen ja haudattujen luettelot ovat tässä mainio apu – sikäli kuin etsitään 1800-luvun materiaalia ja kyseisen seurakunnan tiedot sattuvat olemaan ohjelmaan syötettyjen joukossa. Muussa tapauksessa on turvauduttava eri arkistoissa ja seurakunnissa oleviin aineistoihin. Mäkelän lapsuudenperheen jäljille pääsi Etsivän keskuspoliisin arkiston henkilömappiin koottujen merkintöjen avulla. Ainoa verkosta löytyvä – ja sekin epävarma – tieto Mäkelöistä oli Kirvun vihittyjen luetteloihin merkitty mahdollisten vanhempien mahdollinen hääpäivä. Kyseisiin kirkonkirjoihin on merkitty vuoden 1892 lokakuussa vihityksi nuoripari, joka sopisi nimien ja ajoituksen puolesta palapelin kuvioksi.

Vanhempien, Juho Taneli Samulinpoika Mäkelän ja Emma Tapanintytär Kiimolehdon (myöh. mainitaan muodossa Kiimalehto ja Lehto) asema tuolloisen sääty-yhteiskunnan portailla ei olisi juuri voinut olla alempi, olihan Tanelin ammatiksi merkitty loinen, Emma taas mainittiin hyryläisen tyttärenä. Ensimmäinen lapsi, Aino, syntyi vuonna 1893 tai 1894 ja toinen tytär, Toini, 10. lokakuuta 1895 Keuruulla. Kaikkiaan sisaruksia oli kahdeksan: kahden tyttären jälkeen syntyivät Aarne, Väinö, Lauri, Arvi, Emmi ja Aili. Koska nuorimmainen syntyi vuonna 1916, olivat molemmat vanhemmat vielä tuolloin elossa. Taneli Mäkelän myöhemmäksi ammatiksi on mainittu rautatierakentaja ja rautatievirkailija, joten perheen sosiaalinen asema luultavasti kohentui ajan myötä. Toini Mäkelän äiti asui 1930-luvulla Savonlinnassa, mutta siitä, milloin hän tai ehkä koko perhe oli sinne muuttanut, ei ole tietoa. Isä oli joka tapauksessa

jo tuolloin kuollut. Lapsista ainakin Emmi, Väinö ja Lauri päätyivät Toinin ta-
paan kommunistiseen liikkeeseen ja veljet oleskelivat myös Neuvostoliitossa.

Koulua Toini Mäkelä kävi Etsivän keskuspoliisin mapissa olevan kuulustele-
lukertomuksen mukaan kahden kansakoululuokan verran. Vuonna 1914 hän
lähti Viipuriin töihin, aluksi piiaksi, sitten Viipurin rautatieaseman keittiöapu-
laiseksi ja sieltä edelleen hotelliin Continentaliin ravintolatyöntekijäksi. Lopulta
hän päätyi Viipurin työväenyhdistyksen ravintolaan, jossa työskenteli kansalais-
sotaan asti. Toini Mäkelä oli tuolloin 23-vuotias, eivätkä hänen tulevaisuuden
kuvitelmansa kaiketi poikenneet tavallisen työläistyön elämänodotuksista.

Sisällissota ja naisten militarisoituminen

Ensimmäinen maailmansota käänsi monen nuoren elämän uudelle raiteelle,
myös siksi, että se alkoi vähitellen murtaa totunnaisia käsityksiä sukupuoli-
rooleista ja mahdollisti radikaalit yksilölliset ratkaisut. Toini Mäkelä oli yksi
vanhojen roolien nujertajista, ja valintoja tehdessään tuli toteuttaneeksi kom-
munistista sukupuolten identtisyyden ideaalia.

Kommunistinen liike painotti 1920-luvulta alkaen monia muita poliittisia
liikkeitä voimakkaammin sukupuolten tasa-arvoa. Tämä kanta ei kuitenkaan
merkinnyt kahden erilaisen sukupuolen tasaveroisuutta ja tietoisuutta erosta,
vaan tasa-arvon perustana oli oletus sukupuolten pohjimmaisesta samankaltai-
suudesta. Niin miehet kuin naisetkin tuli tässä ajattelussa sosiaalista uusiksi,
sukupuolettomiksi ihmisiksi. Uudella ihmisellä oli silti erittäinkin maskuliini-
set piirteet, olivathan miehet tässä katsannossa jo tilassa, johon naisten tuli vas-
ta pyrkiä. Esimerkiksi Leninin mukaan naisten tuli saavuttaa ”täsmälleen sama
asema kuin miesten”, mikä taas merkitsi monien feminiinisten piirteiden ja
elämänalueiden poispyyhkimistä. Miehin alue, tuotanto, yhteiskunnallinen
toiminta ja taistelu, nähtiin edistyksellisenä ja modernina tulevaisuuden suun-
tana, kun taas naisten alue, kotipiiri, esitettiin vanhanaikaisena, taantumusel-
lisena ja tehottomana. Naiseuteen yhdistetty pehmeys ja tunteellisuus oli sekin
pahasta: naisten oli muututtava kommunistinaisiksi ja hylättävä ”neitimäisyys”,
kuten ajan novellissa opastettiin. Toini Mäkelä asettui ulkopuolisin silmin kat-
sottuna juuri tällaisen uuden kommunistinaisen muottiin.

Heti kansalaissodan alkaessa Toini Mäkelä liittyi Viipurin punakaartiin. Perusteellisin esitys naispunakaartilaisista on Marja Piironen-Honkasen pro gradu -tutkielma, jossa on muutama maininta Mäkelästäkin. Viipurin merkinantokomppania perustettiin 8. helmikuuta 1918, ja siihen kuului sodan aikana noin 150 naista. Komppanian päällikkö oli Toini Mäkelä. Tuomas Raunio antoi koulutusta aseiden käsittelyssä ja viestinnässä. Naiset olivat kaupungin vartiostossa, mutta aika ajoin heillä oli myös tiedustelutehtäviä Viipurin ulkopuolella. Naiset osallistuivat taisteluihin ainakin Karisalmessa, Raudussa, Nuoraalla ja Viipurissa. Piironen-Honkasen mukaan jokunen komppanian jäsenistä kaatui taisteluissa, muutama teloitettiin heti Viipurin valtauksen jälkeen ja osa antautui vappuna 1918. Suurin osa naisista kuitenkin pakeni Venäjälle, ja tässä joukossa oli myös Toini Mäkelä.

Aluksi Toini Mäkelä kulkeutui omien sanojensa mukaan Siperiaan, Toms-kiin, josta hän palasi elokuussa 1918 Pietariin. Tarkempaa tietoa tästä matkasta ei ole. Pietarissa hän toimi suomalaisten kommunistien klubilla ravintolanhoitajana. Helmikuussa 1919 Mäkelän mainitaan liittyneen puna-armeijaan, jossa hän johti Mikko Kokon komentaman suksikomppanian naisjoukkuetta. Myöhemmin Mäkelä johti Väinö Rämön suomalaisrykmentin naiskomppaniaa Petroskoissa ja Aunuksessa.

Toini Mäkelä tutustui suomalaisten klubilla työskennellessään moniin kommunistisen puolueen työntekijöihin, kuten Antikaisen veljeksiin, Vilhoon ja Toivoon. Myöhemmin kaikki kolme olivat yhtä aikaa Pietarin sotakoulussa. Mäkelä opiskeli koulun konekivääriosastolla vuonna 1920 ja suoritti vuonna 1921 suomalaisen jatkopuseerikurssin. Hänen kerrotaan olleen ainoan naisen, joka suoritti täyden punaupseerikurssin. Toivo Antikaisesta tuli myöhemmin kommunistien keskuudessa legendaarinen hahmo, jonkinlainen romanttinen pohjoisen taigan sissi, kuten Jukka Oksa on häntä luonnehtinut. Heroisointia tapahtui jo Antikaisen eläessä ja vielä 1970-luvulla suomalaiset kommunistinuoret saattoivat lukea – Che Guevara -elämäkerran rinnalla – hänen sotaretkistään ja vankilavuosistaan. Vilho taas päätyi toimittajaksi Neuvosto-Karjalaan, jossa kuoli 1930-luvun alkupuolella. Kiinteä yhteys Antikaisten ja Toini Mäkelän välillä säilyi näiden kuolemaan asti.

Miehekäs nainen on siveetön ja raaka?

Työläisnaiset eivät tarttuneet suurin joukoin aseisiin sisällissodan aikana. Punakaarteihin hakeutuneet naiset olivat pikemmin poikkeus. Yksi tarkastelukulma voisi olla se, miksi juuri Toini Mäkelä päätyi jo sisällissodan aikana naiskomppanian päälliköksi. Kuvausten perusteella hän vaikuttaa rohkealta naiselta, jolla oli myös seikkailumieltä. Huimapäisyydestä kertoo muun muassa viipurilaisen Työ-lehden pikku-uutinen maaliskuulta 1918: Mäkelä oli tuolloin lentänyt yksin Pantsarlahdelta Hiitolaan ja takaisin. Ajan yleisiä asenteita ja sukupuolijärjestelmää kuvaa uutisen toiveikas loppuhuipennus, jossa hämentyneen oloinen kirjoittaja toteaa Mäkelästä vielä tulevan ”lujahermoisen kodinhoitajan ja äidin”.

Toini Mäkelän vaiheista punakaartissa ja puna-armeijassa voisi kertoa teavasti tai sankaritarinaa rakentaen, kuten monen miehen vastaavista vaiheista on kerrottu. Voitaisiin myös ajatella, ettei sukupuolella armeijan kaltaisessa instituutiossa juuri olisi merkitystä. Mäkelän sotilasuraan liittyvät kuvaukset eivät kuitenkaan ole värittömiä selostuksia. Etenkin miehiä tuntui hätkähdyttävän nainen, joka rikkoi pukeutumis- ja käytöskoodit nimenomaan ylittämällä maskuliinisen ja feminiinisen välisen rajan. Yvonne Hirdmanin sukupuolijärjestelmä-teorian kaksi perusajatusta ovat naisisen ja miehisen erillään pitäminen ja hierarkia, jossa miehinen on naisista ylempänä. Sukupuolirajan ylittäminen on tästä syystä helpompaa feminiinisestä maskuliiniseen kuin päinvastoin. Mäkelään kiinnittyneitä määritelmiä ja tarinoita voidaankin tulkita juuri tästä näkökulmasta: nainen saattoi pukeutua upseerinpukuun ja siirtyä miesten maailmaan, mutta erillään pitämisen tabu vaikutti kuitenkin siihen, miten ilmiöön suhtauduttiin.

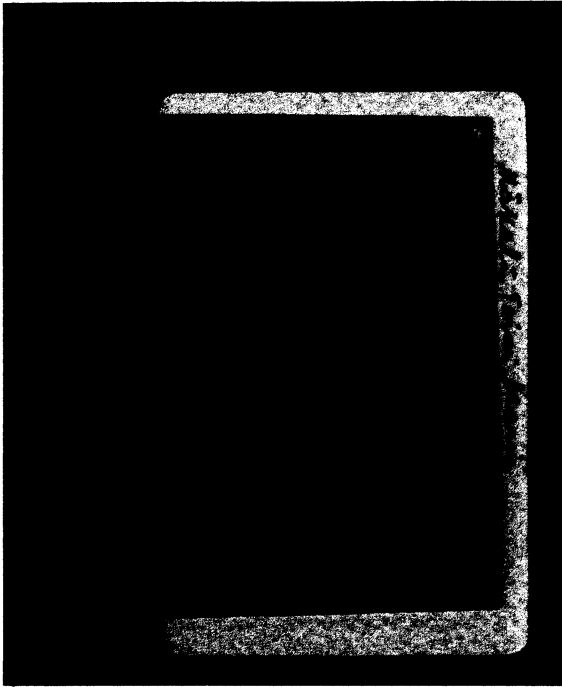
Kiinnostavaa on, etteivät naisten toimet sodassa synnyttäneet sankaritarinoita. Toini Mäkelästä ei tullut kommunistien myöhemmissä kertomuksissa tarumaista taigan sissiä. Aseisiin tarttuneet naiset olivat niissä pikemmin uhkaavia ja äärimmäisen raakoja sekä aiheuttivat seksuaalisuudellaan sekasortoa miespuolisten sotilaiden joukossa. Miehet kuvaavat esimerkiksi Suomessa oikeudenkäyntiä varten kootuissa todistajanlausunnoissa Mäkelän hurjana sotilaana, jonka miesmäinen hahmo lyhyeksi leikatuissa hiuksissaan ja upseerinpuvussaan herätti pelkoa. Mäkelä oli ”suuri ja musta”, ”raaka surmanenkeli”, joka ”kerskaili ampuneensa miehiä”. Myös hänen äänensä mainittiin

olevan miesmäisen. Mäkelän upseerinpukukin oli jäänyt mieleen: punaiset housut, sotilaspuusero ja täysi varustus. Kun Mäkelä oli vuonna 1922 pidätetty Helsingin asemalla, oli hänellä ollut päällystakkinsa taskussa ”mm. Mauser-pistooli ja laatikko panoksia”. Mäkelän alaisina toimineiden naisten kuvaukset ovat neutraalimpia ja käsittelevät lähinnä ryhmän liikkeitä rintamalla.

Erityisesti Petroskoissa toimineeseen naiskomppaniaan yhdistyivät myöhemmissä tarinoissa edellä mainitut piirteet, raakuus ja siveettömyys. Naisia oli lausuntojen mukaan käytetty teloittajina, ja joissain kuvauksissa mainitaan nimenomaan Mäkelän kerran viimeistelleen huonosti sujuneen teloituksen ampumalla uhria päähän. Henkilöt ja tapahtumien yksityiskohdat kuitenkin vaihtelevat eri kertomuksissa. Muun muassa Hjalmar Front kuvaa muistelmissaan Petroskoissa vaikuttaneita ”Wasténin akkoja” eli päällystöön kuuluneiden Pietarin suomalaisten Vasténin veljesten alaisia naisia. Muistikuvat ovat epä-määräisiä, ja Frontin tarinassa ”naisplutoonan komentajana oli tummahipiäinen teini-ikäinen tyttölapsi”. Front ei nimeäkään kertomuksensa päähenkilöksi Toini Mäkelää vaan Hertta Kuusisen. Myöhemmin sama nainen kantoi Frontin mukaan liikanimeä Pyöveli. E. K. Louhikko puolestaan mainitsee muistelmissaan suomalaisista pakolaisnaisista kootun osaston, jota ensin käytettiin vartiopalvelukseen, sitten kuormaston vartioimiseen. Louhikon mukaan ”naisten tuominen noin 3.000 miestä käsittävän rykmentin keskuuteen synnytti tilanteen, jossa kurin pitäminen monesti kävi ylivoimaiseksi”. Tässä muistelmassa naiset eivät toimineet teloittajina, vaan aiheuttivat epäjärjestystä miesten yhteisössä. Tarkoitukseni on kahlata läpi lisää vastaavanlaisia julkaisuja ja miettiä niiden tapoja rakentaa kuvaa rohkeista miehistä ja julmista naisista.

Etsivän keskuspoliisin papereissa on säilynyt myös Toini Mäkelästä pari samansuuntaista merkintää. Niissä Mäkelää luonnehditaan Suomen kommunistisen puolueen keskuskomitean ”yleiseksi naiseksi”, joka herätti pahennusta ja karkotettiin Pietarista maaseudulle moraalittomuutensa takia. Nämäkin viitaukset ilmentävät naiseen kohdistettuja odotuksia, joita Mäkelä ”uutta moraalialia” seuraten rikkoi. Raportissa ei liioin pohdita sitä, että ”yleinen nainen” kaiketi tarvitsi yhtä paheellisia partnereita. Keitä nämä keskuskomitean turmeltuneet miehet mahtoivat olla? Käsitettä ”yleinen mies” ei tässä yhteydessä liene käytetty.

Valokuvissa Toini Mäkelä ei vaikuta erityisen pelottavalta eikä säädyttömältä. Etsivän keskuspoliisin mappiin kirjautuneen tiedon mukaan hän oli

Toini Mäkelä punaupseerialbumissa 1918 ja siviilikuvassa vuonna 1927.

165-senttinen eli hieman keskimittaa pitempi. Nykykatsojan silmissä Mäkelä on sekä sotilasasussa kuvattuna että 1920-luvun lopulla otetussa siviilivalokuvassa naisellisen oloinen.

Terroristi ja vakoilija

Erityisen naisellisia eivät olleet Toini Mäkelän myöhemmätkään toimenkuvat ja määrittelyt. Etsivän keskuspoliisin Sortavalan alaosastossa vuonna 1922 vaikuttanut Eino Parmanen tiedotti Helsingin pääosastolle 31. maaliskuuta Toini Mäkelän tulleen Suomeen. Parmasen käsityksen mukaan Mäkelä oli saapunut "lähetettynä joissakin salaisissa tarkoituksiperissä, mahdollisesti järjestääkseen terroristisia tekoja, mikä olisikin hänen häikäilemättömän luonteensa mukaisista". Jo tätä ennen Mäkelä oli luultavasti käynyt useasti Suomen puolella puolueen lähettämänä. Erään tiedon mukaan hän oli kommunistisen poliittisen

vakoiluosaston johtaja, jonka tehtävä Suomessa oli sotilasvakoilu ja aiemmin Suomeen komennettujen lähettiläiden tarkkailu.

Maaliskuussa 1922 Mäkelä pidätettiin tällaisen matkan aikana ja tuomittiin vuonna 1923 valtiopetoksen valmistelusta viideksi vuodeksi kuritushuoneeseen. Tuomionsa hän istui Hämeenlinnan naisvankilassa, jossa 1920-luvun puolivälissä oli noin 25 poliittista naisvankia, näiden joukossa Antikaisen veljesten sisko, Toini (avioiduttuaan Välläri). Noina vuosina Toini Mäkelä solmi yhteyksiä muihin poliittisiin naisvankeihin ja alkoi vapauduttuaan vuoden 1926 lopussa toimia puolueen tehtävissä Helsingissä.

Mäkelä asui ja työskenteli tuolloin neuvostolähetystössä Bulevardilla. Hänen vastuualueeseensa kuului esimerkiksi naistyö, jonka yhteyshenkilönä oli Hanna Malm. Mäkelä kävi Etsivän keskuspoliisin tietojen mukaan usein myös Helsingin työväenyhdistyksen talolla tapaamassa kommunistien keskeisiin johtajiin kuulunutta Väinö Vuoriota. Mäkelän mainitaan liittyneen useisiin tuolloisen vasemmistoliikkeen verkoston jatkuvasti muuntuviin järjestöihin ja ryhmiin. Yksi hänen toimintansa näyttämöistä oli Valtiollisten vankien huoltoyhdistys.

Takaisin Neuvostoliittoon

Kun Etsivän keskuspoliisin onnistui 1920-luvun lopussa hajottaa Skp:n maanalainen organisaatio, pakeni osa toimitsijoista maasta. Toini Mäkelä matkusti ensin kesän 1929 aikana puolueen asioissa Tukholmaan ja siirtyi sitten Neuvostoliittoon, tällä kertaa pysyvästi. Mäkelällä oli nyt edessään yli 40 vuotta emigrantin elämää. Hän kuului niihin harvoihin puolueaktiiveihin, jotka selviytyivät hengissä Stalinin ajan vainoista.

Toini Mäkelän myöhempien vaiheiden selvittäminen vaatisi jo perehtymistä Moskovan arkistoihin. Muistitiedon, Etsivän keskuspoliisin haaliman sekalaisen aineiston tai Suomeen kulkeutuneiden kirjeiden varassa ei vielä kovin pitkälle päästä. Niitä voidaan käyttää pikemmin arvelujen kuin tiedon pohjana.

Kirjeistä voidaan päätellä vaikkapa se, että Mäkelälle läheisiä tovereita olivat vielä 1930-luvullakin Antikaiset ja Yrjö Sirola. Kun Toivo Antikainen oli vuonna 1934 pidätetty Suomessa ja hänen suurta julkisuutta saanut oikeudenkäyntinsä oli käynnistynyt, kirjoitti Sirola Mäkelälle: ”Että Toiskan juttu järkyttää, sinua erityisesti, sen ymmärrän ja olen usein ajatellut.” Antikainen myös

kirjoitti vankilavuosinaan säännöllisesti Mäkelälle eli ”Erna Metherille”, kuten tämän puoluenimi kuului. Kun Antikainen toukokuussa 1940 palasi Neuvostoliittoon, oli Mäkelä harvoja jäljellä olleita tovereita ja uskottuja. Tältä Antikainen oli niin ikään jo vankilaan saanut tietoja suomalaiskommunistien kohtaloista, joita hän alkoi paluunsa jälkeen selvittää. Antikainen kuoli lentoturmassa runsas vuosi vapautumisensa jälkeen.

Toini Mäkelän loppuelämästä ei siitäkään ole paljon tietoa. Hän työskenteli tiettävästi vuosina 1941–1956 Moskovan radion suomenkielisessä toimituksessa ja kuoli Moskovassa vuonna 1973. Tätä vaihetta, kuten Mäkelän elämää Neuvostoliitossa yleisemminkin, voisivat valaista myös muutamat Kansan Arkistossa olevat muistelmat ja haastattelut, joihin en ole vielä ehtinyt syventyä.

Punaisen amatsonin jäljitys on siten pahasti kesken, ehkä vasta alkutekijöissään. Toini Mäkelän elämänselitys piirtyy toistaiseksi mielessäni katkelmallisena, osin epävarmojen viittausten ja vihjeiden varassa. Tällaisena se silti kuvaa omaa aikaansa, naisen asemaa ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa ja kommunistisessa liikkeessä. Tarina jää kuitenkin harmittavan yleiseksi: Mäkelän ajatuksiin ja persoonallisuuteen se ei juuri ulotu. Niinpä jonnekin mielen pohjukkaan jää kehkeytymään seuraava kertomus: Punaisen amatsonin paluu.

Lähteet ja kirjallisuus

Toini Mäkelää koskeva aineisto, biografica-kokoelma (7), Kansan Arkisto
Henkilömappi, Etsivän keskuspoliisin–Valpo I:n arkisto, Kansallisarkisto
Historiakirjat, <http://www.genealogia.fi/historia/>
Almanac Land of Socialism 1941 (dates in June),
<http://www.cyberussr.com/rus/kalendar41/k-06-re.html>
Fisch, Gennadi: Kiimasjärvi erövring. Stockholm: Arbetarkultur, 1935.
Front, Hjalmar: Kremlin kiertolaisia. Muistelmia monivaiheisen elämän varrelta.
Alea-Kirja oy: Forssa 1971.
Louhikko, E. K.: Teimme vallankumousta. Suomen Kirja: Helsinki 1943.
Oksa, Jukka: Six images of Carelia, <http://cc.joensuu.fi/~alma/6images/6images.htm>
Piironen-Honkanen, Marja: Punakaartin aseelliset naiskomppaniat Suomen sisällissodassa 1918. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, poliittisen historian laitos 1995.
Rentola, Kimmo: Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945. Porvoo: WSOY 1994.
Wikipedia, the free encyclopedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page
Wikström, Uljas: Toiska. Kertomus Toivo Antikaisen elämästä. Karjala-Kustantamo: Petroskoi 1975.
Äikiä, Armas: Henkipatto. Helsinki: Kansankulttuuri 1948.

Kansan Arkisto
60 vuotta

Elämää arkistossa

Toimittanut Marita Jalkanen

Yhteiskunnallinen Arkistosäätiö